

FROM UTØYA, WITH LOVE

Reflecties over liefde en politiek naar aanleiding van Anders Breiviks *Compendium*

Verschenen in *Tijdschrift voor Theologie* 53 (2013) 2: 217-228.

Marc De Kesel

Hoewel ik moet toegeven dat ik walgde van de huidige ontwikkeling, zou ik eerder zeggen dat ik gedreven word door mijn liefde voor Europa, voor de Europese cultuur, voor alle Europeanen.

[...]

Ik heb me voor een zeer lange tijd mentaal voorbereid en ik zal mijn leven graag opofferen voor het welzijn van mijn Europese broeders en zusters. Mijn liefde voor hen is groter dan mijn eigen zelfzuchtige belangen.

Anders Breivik¹

Amnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.

Vergilius²

“Niemand heeft groter liefde dan hij die zijn leven geeft voor zijn vrienden”. Het is een vers uit het evangelie van Johannes (15, 13). Anders Breivik citeert het in 2083, het megalomaan “Compendium” van meer dan 1500 pagina’s waarmee hij zijn moordactie op het eiland Utøya op 22 juli 2011 legitimeerde. Het citaat komt uit een passage waar hij een aantal misvattingen omtrent de kruisvaarders bespreekt (p. 139). Die waren stellig ook uit op buit en gewin, geeft hij toe, maar hun diepste drijfveer was toch hun bereidheid naar het voorbeeld van Christus ook zelf het kruis op te nemen. Uit liefde voor de Heer of, wat op hetzelfde neerkomt, voor waarheid en gerechtigheid. Elders in het manifest profileert Breivik zich als een belijgend

---

¹ Breivik in het “Interview met een Justiciar Knight Commander van de PCCTS, Knights Templar”, een van de laatste hoofdstukken in zijn 2083: *A European Declaration of Independence*, het document dat hij op internet plaatste op 22 juli 2011, de dag dat hij met een bomaanslag in Oslo 8, en met een massamoord op het eiland Utøya 69 mensen ombracht. De Nederlandse vertaling is overgenomen uit: <https://sites.google.com/site/breivikarchief/2083>; geraadpleegd op 20 februari 2013. Voor de verklaring van PCCTS, zie verderop paragraaf 6. Voor de citaten verwijs ik naar de paginering van de Engelstalige pdf-file op het internet (<https://sites.google.com/site/knightstemplareurope/2083>). Zie respectievelijk p. 1382 en 1403.

² “Liefde overwint alles: laten ook wij ons overgeven aan Liefde.” Vergilius, *Bucolica* X, 69.

christen³ en in zijn ogen deden de kruisvaarder wat wij, Europeanen, momenteel zouden moeten doen en wat hij als een van de weinigen onder hen ook effectief bereid is te doen: Europa tegen de Islam verdedigen, desnoods met het risico het met zijn eigen leven te bekopen.⁴ Maar voor hem kunnen ook niet-gelovige Europeanen zich in het woord van Christus herkennen en aan de daden van de kruisvaarders een voorbeeld nemen. Oog in oog met de dreigende islamisering, ook in oog met de decadente verloedering waaraan de linkse, multiculturele politiek zich overgeeft en waarvan de islamisering slechts een symptoom is, moeten wij Europeanen in staat zijn ons individueel belang opzij te zetten en desnoods ons leven te geven voor het behoud en herstel van Europa.

Voor Breivik is het een zaak van redelijkheid.⁵ Dit is het eerste doel van zijn manifest: Europa met redelijke argumenten tot beter inzicht brengen. Maar het is tegelijk een zaak van engagement en passie. Hier is liefde nodig, liefde voor Europa. Dat hij dit vers uit het Johannesevangelie citeert, doet hij niet zozeer om Christus zelf, maar om de liefde waartoe wordt opgeroepen: ‘Niemand heeft groter liefde voor Europa dan hij die er zijn leven voor geeft’. Dat hij voor die liefde de jeugd – de toekomst – van links Noorwegen heeft geofferd, is maar één kant van de medaille. Dat hij zichzelf daarmee een levenslange opsluiting op de hals heeft gehaald, is de andere kant, waarmee hij in zijn ogen nog het meest laat zien hoe groot zijn liefde voor Europa wel is.

Breiviks manifest is, ondanks zijn lengte, toch niet meer dan een pamflet: een lappendeken van uiteenlopende redeneringen die de toets van de feiten niet doorstaat. Zijn wereld is een waanwereld die op die bewuste dag in 2011 op het eiland Utøya een ‘*passage à l’acte*’ heeft gekend. Maar zoals elke waan is ook de zijne samengesteld uit allerlei ideeën die geplukt zijn uit de min of meer normale wereld. Dat geldt niet alleen voor de inhoud van zijn betoog, voor zijn racistische pleidooi voor Europese identiteit bijvoorbeeld. Ook voor de

---

³ In aangehaalde interview verklaart hij: “Mijn ouders, die nogal seculier waren, wilden mij de keuze geven wat betreft religie. Op de leeftijd van 15 heb ik gekozen om te worden gedoopt en ingeschreven bij de Noorse staatskerk. Ik beschouw mezelf als 100% Christen. Maar ik heb sterk bezwaar tegen de huidige suïcidale weg van de Katholieke kerk, maar vooral de Protestantse Kerk. Ik steun een Kerk die gelooft in zelfverdediging en die bereid is om te vechten voor haar principes en waarden, en die zich in ieder geval zal verzetten tegen de pogingen om hem geleidelijk uit te roeien. De Katholieke en Protestantse Kerk zijn beide hun eigen vernietiging aan het toejuichen gezien het feit dat zij de lopende interreligieuze dialoog en de verzoening van de islam omarmen.” Even verder in hetzelfde Interview neemt hij wat gas terug: “Wat betreft mijn persoonlijke relatie met God, ik denk dat ik geen overdadig religieus man ben. Ik ben in de eerste plaats iemand van de logica. Maar ik ben een voorstander van een monocultureel christelijk Europa.” (p. 1403-1404)

⁴ Breivik getroost zich ook de nodig moeite om zijn christelijke lezers te overtuigen dat zelfverdediging – inclusief het geweld daarbij gebruikt – wel degelijk een Bijbelse deugd is (p. 1327-333).

⁵ In het zelfde interview lezen we: “Het is van essentieel belang dat we niet toestaan dat de passie ons zal beheersen. Het is essentieel dat we rationeel zijn en rationeel handelen met een langetermijnperspectief. Onze dag zal komen, daar is geen twijfel over mogelijk. Gewoon rationeel handelen in de tussentijd en uw leven niet goedkoop besteden. Zorg ervoor dat u veel kinderen neemt of meevecht voor de gewapende verzetsbeweging. U kunt vechten met de pen of met het zwaard, alle inzet telt!”

emotionele, driftmatige kant van zijn engagement geldt dit. Voor zijn liefde. Dit essay volgt die liefde. Eerst de liefde in het algemeen en hoe die aan een rol heeft gespeeld in de manier waarop wij in het westen over het politieke bedrijf hebben gedacht. Pas daarna buigt het zich over Breiviks liefde voor Europa en de pathologische excessen waartoe die heeft geleid.

1. Europa, een Palestijnse

Wie hield het eerst van Europa? Het is een onzeker en ingewikkeld verhaal. Hoe kan het ook anders, het speelt zich af in de onheuglijke tijden toen de goden zich nog onder de mensen mengden en liefde nog simpelweg liefde was: eros, niets meer en niets minder. Het was Zeus die Europa het eerst liefhad: Europa, het mooie niet-Europese meisje dat op een niet-Europese

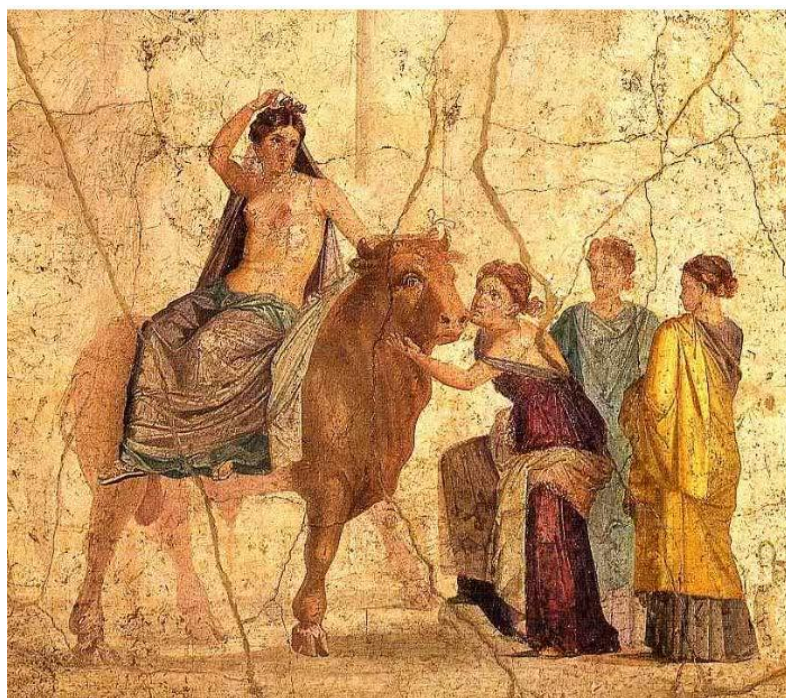

kust misleid en ontvoerd werd om, gestrand op een Europees eiland, als een aangespoelde vluchteling te worden verkracht. Robert Graves doet het verhaal als volgt:

Agenor, Libia's zoon bij Poseidon en tweelingbroer van Belos, verliet Egypte om zich te vestigen in het land van Kanaän, waar hij met Telephassa trouwde, ook Argiope geheten, en zij baarde hem Kadmos. Phoinix, Kilix, Thasos, Phineus en één dochter, Europa.

Zeus, die verliefd werd op Europa, zond Hermes uit om het vee van Agenor naar de zee kust bij Tyrus te drijven, waar zij met haar gezellinnen altijd wandelden. Zelf voegde hij zich bij de kudde, vermomd als een sneeuw witte stier met grote hangwangen en kleine edelsteenachtige horens waartussen één enkele zwarte streep liep. Europa werd getroffen door zijn schoonheid en toen ze merkte dat hij zo mak was als een lam, overwon ze haar angst en begon met hem te spelen. Ze stopte bloemen in zijn mond en hing bloemenkransen aan zijn horens; tenslotte klom ze op zijn schouders en liet hem rustig met haar naar de rand van de zee wandelen. Opeens zwom hij weg terwijl ze angstig achterom keek naar de uit het zicht verdwijnende kust, met een van haar handen hield ze hield ze de rechterhoren omklemd, terwijl ze in de andere nog steeds een bloemenmandje hield.

Zeus liep de zee uit bij Gortyna op Kreta, veranderde in een adelaar en verkrachtte Europa in een wilgenbosje naast een bron, of zoals sommigen zeggen, onder een altijd groene plataan. Ze baarde hem drie zonen: Minos, Rhadamanthys en Sarpedon.⁶

Fresco uit het 'huis van Jason' in Pompei, 1ste eeuw, Archeologisch museum, Napels

Europa is afkomstig uit Tyrus in Kanaän. Ze is met andere woorden Palestijnse, Filistijnse

of, nog een synoniem, Fenicische. En langs de kant van haar vader, Agenor, is haar origine Egyptisch. Zeus ontvoert haar naar Kreta, waar ze ook blijft, na haar dood tot godheid wordt verheven en haar naam leent aan het territoriale Europa – volgens een bepaalde etymologie het ‘land van de westen’, van de ondergaande zon (tegenover Asia dat van het Akkadische ‘asu’ – oprijzen – stamt en ‘het oosten’ kan betekenen).⁷

Zeker in het licht van stemmen als die van Breivik die zich opwerpen als behoeders van voor de Europese eigenheid, ook in historische zin, is het goed die eerste, complexe en hybride betekenis van de naam Europa in herinnering te nemen. Europa zelf is, vanuit Europees perspectief, van vreemde afkomst en de eerste die haar zijn liefde bekende, deed dat op een manier die ook in die tijd niet meteen om navolging vroeg.⁸ Dat het meisje Europa haar naam aan een continent kon geven, heeft ze te danken aan een even goddelijke als laakbare verleiding met verkrachting tot gevolg. Als liefde aan de basis van Europa ligt, dan is dat in dit geval niet de offerbereide liefde waarbij de held zich wegcijfert ten voordele van het

⁶ Robert Graves (2000), *Griekse mythen*, Houten: De Haan/Unieboek bv., p. 191.

⁷ De etymologie die Europa terugvoert op het Semitische ‘erebu’, ‘zonsondergang’ of het Fenicische ‘ehreb’, ‘avond’, is niet onomstreden. De gangbare etymologie leest in het woord een samenstelling van ‘eurys’ (breed) en ‘ops’ (gezicht): ‘breedgezicht’. Graves vermeldt die etymologie, alsook nog een andere die er een samenstelling in zien van ‘eu’ (goed) en ‘rope’ (wilg): ‘goed voor de wilgen’, ‘goed bewaterd’ (Graves 2000: 193). Een aantal versies van de mythe vermelden dat de affaire of, zoals Graves aangeeft, de verkrachting van Europa plaatsvond onder een wilg.

⁸ Voor ons die door het monotheïsme getekend zijn is dat moeilijk om begrijpen, maar voor de antieke Griek fungeerden de goden niet als modellen voor menselijk ethisch gedrag, wel integendeel.

grotere vaderland. Europa is niet het resultaat van een heroïsche stichtingsdaad, maar van puur – lees: lichtzinnig – erotische liefde, een liefde die de heersende wet verschalkt (en in het geval van ‘wetgever’ Zeus is dat Hera, zijn jaloerse echtgenote). Dat die liefdestransgressie hier ook letterlijk territoriale grenzen te buiten gaat, geeft nog eens extra te denken.

Trouwens, de grensoverschrijdende en hybride achtergrond die in de naam Europa mee doorklinkt, wordt ook bevestigd door het vervolg van het verhaal. Haar vader, Agenor, blijft immers niet bij de pakken zitten.⁹ Hij wil koste wat het kost zijn dochter terug en draagt zijn vier zonen op die onverwijld te gaan zoeken, onder het uitdrukkelijke bevel niet zonder haar naar huis terug te keren. Ze zwermen uit naar alle hoeken van de toenmalige wereld en geven hun naam aan de volkeren die ze veroveren of stichten, maar geen van hen slaagt in de opdracht waarmee hun vader hen heeft belast.

Kadmos komt als enige op het Griekse vasteland terecht. Als hij daar het orakel van Delfi de vraag voorlegt waar hij zijn zus kan vinden, geeft “de Pythia hem de raad zijn zoektocht op te geven en in de plaats daarvan een koe te volgen en een stad te stichten op de plaats waar die koe van uitputting zal neerstorten”.¹⁰ Die stad is Thebe, een stad getekend door grensoverschrijdingen die de reeds met Europa ingezette lijn nog versterkt. Zo is er het verhaal van Laios, nazaat van Kadmos die, vóór hij koning van Thebe werd, buiten de stad in het geheim is grootgebracht, meer bepaald bij Pelops, wiens zoontje hij verleidde en zo de pederastie in Hellas introduceerde.¹¹ De vloek die Pelops over hem en zijn nageslacht uitspreekt, realiseert zich in één van de bekendste mythes die wij uit het antieke Griekenland hebben onthouden: die van Oedipus die zijn vader vermoordde en bij zijn moeder zijn eigen broers en zusters verwekte. Zijn beide zonen/broers zullen elkaar vermoorden en zo een einde maken aan het geslacht van Kadmos.

Thebe is een door een vreemdeling gestichte stad die haar vreemdheid als een noodlot met zich mee blijft dragen. Dit Thebe kan als embleem voor het wezenlijk hybride Europa gelden. Net zoals het ook reeds als embleem en spiegel functioneerde voor het antieke Athena. Sophocles schreef *Oedipus Tyrannos* voor een Atheens publiek dat in de arena zat waar op andere dagen de volksvergadering samenkwam en dus aan democratische politiek werd gedaan. Het is geen puur toeval dat Sophocles als plaats van de tragische handeling het

---

⁹ Voor een grondige studie van het al of niet Fenicische identiteit van Kadmos en van zijn relatie met het Griekes Thebe, zie onder meer: Ruth E. Edwards (1979), *Kadmos the Phoenician: A Studie in Greek Legends and the Mycenaean Age*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert.

¹⁰ Graves 2000: 192.

¹¹ Jean-Pierre Vernant, « Le tyran boiteux : D’Édipe à Périandre », in : Vernant & Vidal-Naquet, *Œdipe et ses mythe*, Bruxelles: Editions Complexe, 1988, p. 60.

hybride Thebe laat zien. De spiegel waarin hedendaags Europa naar zichzelf kijkt is niet minder ‘Thebaans’. Een spiegel waarin Breivik duidelijk niet heeft gekeken.

2. Europa Romana

Dat je Thebe als Europa’s spiegel kunt beschouwen, betekent niet dat Europa oorspronkelijk een Grieks project zou zijn. Als politiek project is het veeleer Romeins van signatuur. En dit in weerwil van het feit dat de term Europa de Romeinen vreemd was. Zij wendden in elk geval de term niet aan als naam voor hun *imperium*. Dat vatten ze op de ‘*urbs* en de *orbis*’, als de stad (Rome) en de wereld daaromheen. Ze noemden dit niet in referentie aan een grens die oost en west, Azië en Europa, van elkaar scheidt. De wereld die Rome omgeeft komt de facto neer op het Middellandse zeegebied, dat zich dan wel uitstrekt tot het noorden van Engeland en de monding van de Rijn tot aan de Eufraat en de Tigris en de Nijlkronkels diep in het binnenland van Nubië.

Is het *liefde* die de Romein – de Italiaanse, Gallische, Joodse, Egyptische, Afrikaanse... Romein – aan Rome en het imperium bindt? Is zijn politieke band een kwestie van *amor*? Natuurlijk houdt hij van zijn vaderland, maar hij noemt dat geen vaderlands*liefde*. Er bestaat in feite geen specifiek Latijns woord dat equivalent is aan onze term. Maar in de beschrijving ervan, valt zeker de term *pietas*, wat vertaald wordt met vroomheid. Een misleidende vertaling, want het noemt een houding die, hoe religieus ook, voor de Romein zijn hele bestaan beslaat, ook zijn houding tegenover de republiek of het imperium. Voor ons heeft vroomheid met religieus ascetisme te maken, met een religiositeit die van de wereld wegleidt en de blik naar een of ander *Jenseits* richt. Ascetisme is de antieke religie echter vreemd, ook de Romeinse. Ook voor de Romeinen zijn de goden onsterfelijk en hebben ze dus toegang tot het domein voorbij de dood, maar hun *religio* is doordrongen van het besef dat die onsterfelijken vooral *hier* leven, en dat het er dus op aankomt ervoor te zorgen dat ze het hier goed hebben. Vandaar dat ze voortdurend met allerlei attenties, met gebeden, offers, feesten en processies gunstig moeten worden gestemd. ‘Religio’ (een woord dat in geen enkele andere antieke taal een equivalent heeft) betekent trouwens letterlijk zoiets als ‘scrupuleus handelen’, ‘alles twee keer overdoen om maar geen fouten te maken’. Dat is in Romeinse ogen de enige manier om de goden hier te houden en gunstig te stemmen.

‘Hier’, dat is in de eerste plaats in Rome, en de goden die daar vertoeven zijn niet enkel Romeinse goden, maar ook die van de andere volkeren van het imperium. Voor ze ten oorlog trekken om dat imperium uit te breiden hadden de Romeinen trouwens altijd al een

hele reeks slagen geleverd, niet tegen de sterfelijken onder dat volk maar tegen hun onsterfelijken, hun goden, en geen gewelddadige, maar ‘religieuze’ slagen. Het ritueel van de *evocatio* – om het bij dat ene voorbeeld te houden – bestond erin die vreemde goden te verleiden en naar Rome te lokken. En daar ook een tempel voor ze te bouwen. Geen wonder dus dat de *urbs* vol tempels stond. Pas als je de goden aan je kant hebt en ze zich bij je thuis voelen, kun je het erop wagen om hun sterfelijken te veroveren en in te lijven in je imperium.

Niet liefde, maar *pietas* bindt de Romein aan het vaderland. Liefde binnen een politieke context is hem totaal vreemd. Net zoals Europa als politieke categorie hem vreemd is. En toch heeft het project Europa, en zelfs het idee van een liefde voor Europa een onmiskenbaar Romeinse signatuur.

Het project Europa is immers ontstaan in het kielzog van het ten onder gaande Romeinse imperium. Dat imperium kon vanaf de derde en vierde eeuw zijn eenheid steeds moeilijker handhaven en vooral onder de druk van de invallende Germanen ging het uiteindelijk ten onder. Op dat moment dook de oude, uit de tijd van de antieke Grieken stammende cesuur weer op. Die kreeg een eerste gestalte in de cesuur tussen het West- en het Oost-Romeinse Rijk en liep ergens tussen Italië en Griekenland. Maar toen na de val het West-Romeinse rijk, het Oost-Romeinse steeds kleiner werd (onder druk van de Arabische veroveringen), kwam ook dat gebied (het huidige Griekenland en West-Turkije) bij het Avondland, in onderscheid tot de Levant, die de naam werd voor het Midden-Oosten en Egypte. Dat Avondland bleef echter – en dit tot op vandaag – zwanger van die beloftevolle herinnering aan het Romeinse imperium. Het impact van die referentie voor de geschiedenis van Europa kan moeilijk worden overschat.

En de liefde? De liefde voor Europa? Waar komt de idee vandaan die liefde en politiek met elkaar verbindt? Ook die verbinding is Romeins van herkomst, zij het laat-Romeins. Meer bepaald christelijk Romeins. Meer dan waar ook is de politieke nostalgie naar het Oude Rome gekoesterd in de schoot van de *ecclesia christiana*. Die had zich immers vanaf de vierde en vijfde eeuw steeds sterker en uitdrukkelijker als de nieuwe, vervolmaakte *religio romana* geprofileerd, reden ook waarom het christendom door en door Romeins werd en dat tot op vandaag is gebleven. Niet toevallig heet de zegen die de paus met Kerstmis en Pasen ‘over de wereld’ uitsprekt ‘urbi et orbi’ (vanuit de stad en haar omgeving). En voor het christendom heeft ‘liefde’ *wel* een politieke connotatie. Die heeft het christendom uit zichzelf en die zal nog versterkt worden door het feit dat het zich als *religio romana* uitbouwt.

3. Liefde en lichaam

‘Liefde’ is een kernbegrip in het christendom. Maar de eerste christenen, wier voertaal Grieks is, grijpen daarvoor niet terug naar het toen courante woord voor liefde, *eros*: de blinde, onverzadigbare liefdesdeshonger die, zoals uit de lotgevallen van de Tyrische Europa bleek, zelfs een oppergod uit zijn evenwicht kan brengen. De christelijke ‘liefde’ heet ‘*agapè*’, het Griekse woord voor niet-erotische liefde, voor een liefde die een toestand van verzadiging noemt, een toestand waarin het tekort waardoor *eros* wordt voorgejaagd als opgevuld ervaren wordt en die mensen daarom ‘in vrede’, als ‘broeders en zusters’ met elkaar doet leven. Waar *eros* een onverzadigd en onverzadigbaar verlangen noemt, noemt *agapè* een bevredigd verlangen.

Niet specifiek een bevredigd *seksueel* verlangen. De christelijke *agapè* appelleert aan een verlangen dat een veel ruimer veld en in laatste instantie zelfs het hele universum beslaat. Ontstaan in de schoot van het jodendom, definieert het christendom zich als de vervulling van een verlangen dat de kern van die religie uitmaakt. Oorspronkelijk als ongerepte ‘heelheid’ uit de hand Gods geschapen, is de schepping toch bezoedeld geraakt, en wel door de zondeval van de mens. Die is verantwoordelijk voor tekort en zonde, zo gaat de joodse mythe. Om dit tekort te remediëren, om de mens te helpen zijn conditie van ‘zonde en dood’ te overwinnen, had Jahwe-God aan het joodse volk de Wet – de Thora – geschonken. Als zij de richtlijnen van die Wet naleefden, zouden ze opnieuw ‘in rechte’ komen met God, wat meteen ook betekent: een ‘rechtvaardige’ samenleving realiseren, waar “de zuigeling speelt bij het hol van de adder, het kind zijn hand uitstrekt naar het nest van de slang” – beelden die de profeet Jesaja (11, 8) gebruikt om te zeggen dat in het door God ‘Beloofde Land’ sociale rechtvaardigheid zou heersen, want ook aan de rechteloze recht zou worden gedaan.

Toen dit religieuze fantasma onder druk kwam te staan – al was het maar omdat een staat van volstrekte rechtvaardigheid maar geen concrete werkelijkheid werd – vormde zich in de tweede en eerste eeuw voor onze tijdrekening een nieuw fantasma dat het eerste moest ondersteunen of zelfs vervangen. Omdat de mens er niet in slaagde de toestand van zonde en tekort waarin de schepping vertoefde ten goede te keren, zou God zelf tussenbeide komen om dit alsnog te realiseren. Aan de schepping zoals die nu was, zou een einde worden gemaakt (dit gaf het idee van het ‘eschaton’), God zou voor de mens helemaal duidelijk worden want zich ten volle openbaren (dit gaf het idee van de ‘apocalyps’), en een door God zelf gezonden figuur, een Messias, zou dit *eschaton* en die *apocalyps* in werking zetten en zo effectief een nieuw, door geen dood en tekort meer getekend Eeuwig Leven inleiden.

Waar het gangbare jodendom leefde in afwachting daarvan, hopen op de ‘komst van de Messias’, ging een kleine groep joden in het begin van de eerste eeuw geloven dat die

verwachting en die hoop waren ingelost, en wel door Christus (Griekse term voor Messias): die had door zijn verrijzenis de dood overwonnen en het Rijk Gods – het Eeuwig Leven – definitief ingeluid. Zeker wanneer die boodschap ingang vond bij niet-joden (en daar is Paulus een beslissende factor geweest), werd de basis gelegd voor een nieuwe religie, het christendom.

Een centraal punt in Paulus' brieven (het oudste christelijke geschrift) stelt dat de christen leeft in de liefde, de *agapè*. Het wordt meteen de geijkte term voor de toestand waarin mensen leven die zich tot Christus bekennen, een toestand die daarom niet meer door zonde en dood is gekenmerkt – een toestand ook die, zo luidt het, nu nog niet ten volle gerealiseerd is maar dat spoedig wel zal zijn. 'Spoedig', dit wil zeggen wanneer Christus, die met zijn 'hemelvaart' even naar de Vader teruggegaan is, op aarde zal zijn teruggekeerd om 'te oordelen over levenden en doden': over de afgestorvenen die dan uit de dood zullen opstaan en over de levenden die, zonder ooit gestorven te zijn, rechtstreeks de Tweede Schepping zullen binnegaan. *Agapè*, liefde, is de christelijke term voor de vervulling van de messiaanse verwachting, van de belofte dus waar het jodendom altijd al zwanger van was. En daarom is, aldus de Eerste Brief van Johannes (4, 16) *agapè*, liefde, ook de eigenlijke naam van God.¹²

Maar wat heeft dit alles met politiek te maken? Is die liefde niet een vrome, louter religieuze aangelegenheid? Spontaan denken we daar zo over, maar in de antieke oudheid is religie sowieso tegelijk een politieke zaak. Zeker voor het jodendom en het op dat jodendom geënte christendom. Het *eschaton* zou alles wat bestaat met zich meesleuren, ook de hele politieke orde; en de messiaanse tijd die wordt ingeluid, brengt het *Rijk Gods*, dus een 'Rijk', een politieke orde. Aanvankelijk houdt de jonge Kerk zich afzijdig van de politiek ("geef aan de keizer wat de keizer toekomt, en aan God wat God toekomt", Mattheus 22, 21), maar de manier waarop ze zichzelf organiseert, ook politiek, anticipeert op een messiaans universeel Rijk waar de *agapè* realiteit geworden is.

Het is in die context dat een beeld wordt gebruikt dat naderhand een belangrijke rol zal spelen in de westerse politiek: dat van de gemeenschap als een lichaam. Christus is "het hoofd van het lichaam dat de Kerk is", heet het in de Brief van Paulus aan de Colossenzen (1, 18).

---

¹² De hele passage (1 Joh 4, 11-16) luidt "Geliefde broeders en zusters, als God ons zo heeft liefgehad, moeten ook wij elkaar liefhebben. Niemand heeft God ooit gezien. Maar als we elkaar liefhebben, blijft God in ons en is zijn liefde in ons ten volle werkelijkheid geworden. Dat wij in hem blijven en hij in ons, weten we doordat hij ons heeft laten delen in zijn Geest. En we hebben zelf gezien waarvan we nu getuigen: dat de Vader zijn Zoon gezonden heeft als redder van de wereld. Als iemand belijdt dat Jezus de Zoon van God is, blijft God in hem en blijft hij in God. Wij hebben Gods liefde, die in ons is, leren kennen en vertrouwen daarop. God is liefde. Wie in de liefde blijft, blijft in God, en God blijft in hem."

De christelijke gemeente leeft “in Christus”. Wat hen bindt is de liefde, zij het niet de verdeling zaaiende en blijvend door tekort getekende *eros*, maar de *agapè* die geen verdeeldheid kent: vandaar het idee dat de gemeente één lichaam is, een lichaam geregeerd door het hoofd dat Christus is. En omdat het in de ogen van de christenen niet enkel om hun eigen gemeenschap gaat, maar om de wereldgemeenschap zoals die bij het finale gebeuren van *eschaton* en *apocalyps* een hecht lichaam zullen vormen, zal dit beeld ook de concrete politiek van de christelijke rijken in latere tijden beheersen.

In de loop van de christelijke geschiedenis van het westen zal de metafoor van de liefde dus wel degelijk een rol spelen in het politieke discours. Wat de mensen aan elkaar bindt, is hun gezamenlijke liefde tot Christus, het hoofd van het lichaam dat ze met zijn allen vormen, een hoofd dat zijn aardse vertegenwoordiger kent in de koning of de paus, of op lagere niveaus, in de plaatselijke gezagsdrager. Niet dat het ook in werkelijkheid zo zal zijn, verre van. Met die metafoor van het lichaam (alsook met alle andere mogelijke middelen) zal in de middeleeuwen vooral hevig strijd worden geleverd om de macht, ook op het hoogste niveau waar paus en keizer eindeloos met elkaar in de clinch gaan over wie nu wel echt het hoofd is van dit ‘lichaam’ is, in casu van het Heilig Roomse Rijk.

De liefde die de mens bindt aan het lichaam dat de samenleving is, is een door Christus bemiddelde liefde, en dat brengt een tweede figuur of metafoor binnen in het christelijke politieke discours. Christus mag dan het hoofd van de menselijke liefdesgemeenschap zijn, hij is dat omdat hij zijn leven voor die gemeenschap heeft geofferd.¹³ “Niemand heeft groter liefde dan hij die zijn leven geeft voor zijn vrienden”, zo lezen we al in het vers uit de het Johannesevangelie (15, 13), dat Breivik in zijn *Compedium* citeerde. En ‘vrienden’ is voor Christus geen exclusieve term. Voor Hem zijn dat alle mensen, en zelfs de hele kosmos als zodanig. De passage uit de Brief aan de Colossenzen waaruit al werd geciteerd ligt er niet om. In haar geheel, luidt zij:

Hij [Christus] is ook het hoofd van het lichaam dat de kerk is. Hij is de oorsprong, de eerstgeborene uit de doden, om in alles de eerste te zijn, Hij alleen. Want in Hem heeft de volheid willen wonen om door Hem alles met zich te verzoenen en vrede te stichten door het bloed, aan het kruis vergoten, om alle wezens in de hemel en op de aarde door hem te verzoenen. (Kol 1, 18-20)

---

¹³ En niet alleen voor de leden van de christelijke gemeenschap, voor de hele mensengemeenschap en zelfs voor het universum als zodanig.

Wat de gemeenschap tot gemeenschap maakt, wat van diverse leden één lichaam maakt, is de liefde van Christus, een liefde die haar ware aard pas toont in “het bloed, aan het kruis vergoten”. Wat de mensen aan die gemeenschap bindt, is liefde tot Christus, een liefde die ook altijd Christus tot voorbeeld neemt en de mogelijkheid (of zelf de eis) van zelfopoffering dus steeds aanwezig houdt.

4. Vaderlandsliefde

Hoe dat paradigma van ‘liefde en lichaam’ zich realiseerde in de concrete politiek van de christelijke middeleeuwen, hoe dit het reilen en zeilen van een feodaal gestructureerde samenleving organiseerde, kan hier niet worden geëxploreerd. Breiviks ‘politieke’ gebruik van de liefde laat zich daar ook niet mee in, ondanks zijn massale verwijzing naar de kruistochten en de tempeliers. Hij refereert enkel aan de abstracte vorm van het christelijk politieke paradigma, zoals dat is blijven persisteren in onze post-christelijke tijden.

Zo mag de criminele daad die hij op het eiland Utøya pleegde, op het eerste gezicht eschatologisch en apocalyptisch lijken, bij nader inzien is die vooral een ontkenning van waar het in *eschaton* en *apocalyps* altijd ook om gaat, met name om het feit dat die beide *nog te* gebeuren staan, dat met andere woorden alles wat zich tot hiertoe gerealiseerd heeft, onder ‘apocalyptisch voorbehoud’ valt. Die onzekerheid omtrent het heden is een wezenlijke dimensie van het christelijke middeleeuwse denken en van die onzekerheid is in Breiviks *Compendium* geen sprake, en al zeker niet in zijn criminele moordpartij.

Met het tanen van het middeleeuws christelijk denken is die onzekerheid vervangen door zekerheid. Een zekerheid, niet langer in God gefundeerd (en dus voor de mens onzeker), maar in de mens zelf: in zijn cartesiaanse *cogito*, dat twijfelt aan alles waaraan maar te twijfelen valt, en juist daarin een onbetwifelbare zekerheid vindt. In die aan alles twijfelende instantie vindt de mens zichzelf, zijn identiteit, datgene wat hem in volle zekerheid maakt tot wat hij is. Pas op basis van de eigen identiteit zal hij met een zelfde stellige zekerheid ook de identiteit van de dingen buiten hem kunnen bevatten. Zo geeft Descartes een nieuw fundament aan de wetenschap.

In die periode kent deze structuur haar politieke pendant in de vorming van de Europese staten. De middeleeuwse rijken waren wezenlijk ‘onzeker’ want zowel onderling als in zichzelf verdeeld door een wespennest van elkaar steeds tegensprekende feodale eisen – een wespennest dat op zijn beurt nog eens werd doorkruist door een ander, parallel wespennest van religieuze signatuur dat al even feodaal en dus verdeeld functioneerde. De

instantie die dit kluwen alles toch min of meer bij elkaar hield, was God. De Reformatie van de 16de eeuw maakt dat God zich hoe langer hoe minder kan handhaven als eenheidsfactor. Meer nog, de anderhalve eeuw godsdienstoorlogen die daarop volgen maken van Hem al gauw de politieke splijtzwam bij uitstek.

Aan het begin van de moderniteit (17de eeuw), heeft die God zijn bindende en funderende functie feitelijk verloren. Ook in politiek opzicht moeten binding en fundering nu bij de politiek orde *zelf* worden gezocht. De staten die (pas) dan ontstaan, zullen zich (anders dan middeleeuwse rijken deden) als *soeverein* definiëren. Hun legitimiteit leggen ze niet langer bij God, maar bij zichzelf. Ze beschouwen de eigen identiteit als het fundamentele en trefzekere uitgangspunt om met de buitenwereld om te gaan. Natuurlijk is ook een moderne, vrije gemeenschap vatbaar voor smet en aantasting, maar dat dit haar identiteit zou raken moet tot elke prijs worden vermeden. In een politieke context betekent dit dat de soevereine identiteit van de staat de ultieme reden wordt waarom men oorlog voert. Het cartesiaanse *cogito* vertaalt zich politiek in de soevereiniteit van de natiestaat.

Precies in die context duikt de christelijke metafoor van ‘liefde en lichaam’ opnieuw op. De identiteit van de staat kan ‘zichzelf’ niet verdedigen, dat kunnen alleen zijn onderdanen. Om die reden is het nodig die onderdanen emotioneel op de identiteit van hun staat betrokken te houden. Daarom moeten ze ervan houden. Om te zijn wat hij is, om zijn identiteit veilig te stellen, is de staat aangewezen op de passies van zijn burgers. Alleen de liefde van elk van hen afzonderlijk laat de staat dus toe om het ‘lichaam’ te zijn dat hij in wezen is.

Maar zoiets vereist dat elk van de individuen die garant staan voor de identiteit van de staat, de liefde voor die staat moeten laten primeren op de liefde voor zichzelf. Liefde voor het vaderland (andere naam voor ‘staat’) is alleen mogelijk als bereidheid om zichzelf ervoor op te offeren. De identiteit van de staat leeft van de liefde van zijn onderdanen die zover gaan hun leven ervoor te geven. De oude, uit de christelijke middeleeuwen daterende band tussen liefde en politiek is dus in de moderne tijden allesbehalve meer afwezig. Onderhuids, maar beslissend leeft die door in de moderne vaderlandsliefde.

5. Moderne identiteit

Identiteit: sinds de moderniteit is dat een van de meest afgrondelijke politieke problemen, en wel omdat moderne identiteit wezenlijk met vrijheid samenhangt. De premoderne mens begreep zichzelf als geschapen door God, als een gift van de schepper en daarom tegelijk als

onderling gegeven aan – en afhankelijk van – elkaar. De moderne mens begrijpt zichzelf niet langer als gegeven en afhankelijk, maar als op zichzelf staand en vrij. Hij verhoudt zich tegenover de werkelijkheid vanuit de zekerheid van een soeverein zelf. Vandaar dat hij zich als een identiteit begrijpt: niet als beeld van God, zoals in de middeleeuwen, maar als identiek aan zichzelf, als iemand die in de eerste plaats met zichzelf samenvalt. Die identiteit is zijn fundament, en daarin is hij tegelijk identiek aan zijn medemensen, aan het collectief van identiteiten waaruit de samenleving bestaat.

Op haar beurt begrijpt echter ook de samenleving zich als vrij, dit wil zeggen als een entiteit die haar grond kent in het punt waar ze soeverein met zichzelf samenvalt. Ook een samenleving zelf definieert zich dus een vrije identiteit.

Maar die beide, de identiteit van het individu en die van de samenleving, zijn in wezen niet echt met elkaar te verzoenen. Een samenleving die zich stoelt op de vrijheid van haar leden, stoelt zich op de mogelijkheid van elk van die leden om zich van de samenleving af te keren en werkt op die manier haar eigen ontbinding in de hand. Fundeert men echter de samenleving op haar eigen vrijheid, laat men de vrije identiteit van de maatschappij primeren op die van haar afzonderlijke leden, dan offert men die laatste aan de eerste op. Dan handhaaft de vrije samenleving zich omdat elk van haar leden zijn of haar vrijheid aan de collectieve vrijheid – of, wat in dit geval al snel op hetzelfde neerkomt, de collectieve onvrijheid – opoffert.

Tussen die twee modellen fluctueert de moderne politiek. Het ene model opteert voor de vrijheid van de enkeling en geeft daarom aan het collectief zo weinig mogelijk eigen vrije ruimte. De Republiek der Verenigde Provinciën uit de zeventiende eeuw luisterde naar dit paradigma. Of, in onze tijd, het neoliberalisme. Het andere model biedt de volle ruimte aan de vrijheid van het collectief, wat onvermijdelijk ten koste gaat van de vrijheid van de enkeling. Denk aan het absolutisme van de vroege moderniteit (het regime van Lodewijk XIV bijvoorbeeld) of aan de marxistische regimes van vorige eeuw, alle in mindere of meerdere mate door totalitaire tendensen getekend.

In het model dat de vrijheid van het collectief laat primeren op dat van het individu, werkt de oude metafoor van ‘liefde en lichaam’ nog sterk door. Daar is ‘vaderlandsliefde’ geen hol begrip. De individuele burger wordt er geacht zijn identiteit vooral van de collectieve identiteit af te lezen en desnoods uit liefde voor dit collectief de eigen vrijheid daaraan op te offeren.

In het eerste model, waar de individuele vrijheid primeert op die van het collectief, speelt de metafoor van ‘liefde en lichaam’ veel minder door. Daar is *in extremis* van sociaal

lichaam nog nauwelijks sprake, omdat het door de eisen van de afzonderlijke individuen nooit echt aan bod kan komen. En dus maakt een verwijzing naar tot offers bereide liefde er weinig kans om gehoord te worden. Niet dat in dit model van politieke samenleving de liefde niet in het spel is. Zij wordt alleen niet ingezet om de politiek van dienst te zijn. Veeleer zet, omgekeerd, de politiek zich in om de liefde een plaats te geven, niet de offervaardige liefde – de *agapè* – die allen tot één lichaam maakt, maar de *eros*, de liefde die mensen (en, zoals bleek, zelfs goden) tegenover elkaar plaatst in een nooit eindigende liefdesstrijd. Politiek laat die *eros* zich vertalen in het model van een op dissensus gestoelde democratie, waarin strijd en tegensstelling juist worden bevorderd, zij het op een sterk gecodeerde en uitsluitend verbale manier. Burgers worden er geacht onderling van mening te verschillen, en daar is de politieke gemeenschap, inclusief de vrijheid waarop die zich stoelt, het best mee gediend.

Het andere model dat de vrijheid van het collectief boven dat van het individu stelt, noemt het soort liefde dat in dit model aan zet is ‘eigenliefde’ en schrijft de anomalieën waarin dit soort politiek samenlevingsmodel terechtkomt toe aan die asociale zelfliefde. Door daaraan toe te geven, ondermijnen de burgers de collectieve identiteit en zetten zo al gauw het voortbestaan van de samenleving op het spel.

6. PCCTS

Dit laatste kan gelden als een korte samenvatting van Breiviks *Compendium*. De massamoordenaar van Utøya is inderdaad een extreme aanhanger van het model dat de collectieve identiteit laat primeren op de individuele. Extreem is hij in elk geval wat betreft de concrete consequenties die hij aan zijn politieke keuze heeft gegeven. En wie zijn *Compendium* leest, staat ook vaak verbaasd hoe weinig zijn standpunten zich aan realiteitszin gelegen laten. Maar sommige commentatoren merken niet onterecht op hoe “bizar het is dat zijn ideeën, islamofob als ze zijn, in vele Europese landen haast mainstream zijn” geworden.¹⁴

De boodschap van Breivik is al bij al vrij eenvoudig. Europa heeft, in naam van een verkeerd begrepen vrijheid, zijn identiteit dermate verwaarloosd dat het nu op het punt staat ten onder te gaan. De schuldige is het linkse gedachtengoed, momenteel vertolkt door het heersend ‘politiek correcte’ denken dat wordt gedomineerd door multiculturalisme en, wat voor Breivik op hetzelfde neerkomt, “cultureel marxisme”. De gastvrijheid die Europa aan

¹⁴ Aldus William Maclean and Catherine Hornby in: <http://www.reuters.com/article/2012/08/26/us-norway-breivik-europe-idUSBRE87P01N20120826> (eigen vertaling, MDK).

immigranten biedt, en meer specifiek de generositeit waarmee ze de islam een plaats verleent, heeft dit continent blind gemaakt voor de “demografische Jihad”, voor het feit dat in de tijdspanne van amper een paar generaties de moslims op zijn grondgebied in de meerderheid zullen zijn en Europa dus ten onder zal gaan.¹⁵ Vandaar dat het voor een politieke oplossing van het probleem simpelweg te laat is. Vooraleer de democratische regeringen van Europa de juiste beslissingen door hun parlementen bekrachtigd hebben gezien, zal het continent al lang onomkeerbaar geïslamiseerd zijn.

Het *Compendium* kiest daarom voor de weg van het geweld: een gefaseerde “Europese burgeroorlog” in drie fasen.¹⁶ Eerste fase, 1999-2030, wanneer in Europa de moslimpopulatie nog onder de 30% blijft, moet zich concentreren op het opstarten van de “European Resistance Movement”, meer bepaald van de PCCTS, het nieuwe *Pauperes Commilitiones Christi Templique Solomonici*, de nieuwe *Orde van de Ridder van Christus en de Tempel van Salomon*, met andere woorden de moderne versie van de tijdens de kruistochten gestichte *Orde van de Tempeliers* (Knights Templar). Ondertussen is dit ook de fase waarin de publieke opinie door middel van ‘shock-acties’ in de juiste richting wordt geduwd. In een tweede fase (2030-2070, wanneer de moslimpopulatie pieken van 40% bereikt) moeten die verder worden opgedreven, dienen ook de PCCTS-cellen in aantal en slagkracht versterkt, en zullen overal in Europa staatsgrepen worden voorbereid. In de derde fase, 2070-2083, wordt na de geplande staatsgrepen een begin gemaakt aan de implementering van de “cultureel conservatieve agenda”, worden de belangrijkste “culturele marxisten” en “multiculturalisten” als “verraders” geëxecuteerd, en neemt de deportatie van de moslims een start.

In 2083 zal Europa voor de derde keer in haar geschiedenis de invasie van de moslims een halt hebben toegeroepen, zo profeteert Breivik. Dat deed het een eerste keer in 732, toen Karel Martel in Poitiers de Saraceense legers versloeg die vanuit Spanje naar het noorden oprukten. Door ze toen tot voorbij Narbonne terug te dringen, heeft hij een eigen, christelijk Europa mogelijk gemaakt. Een tweede keerpunt was de slag bij Wenen in 1683, toen de Ottomaanse legers op het punt stonden Wenen in te nemen en toegang te krijgen tot Midden en West-Europa. In onze tijd voert de islam een derde oorlog tegen Europa, dit keer met “demografische” middelen, en is het opnieuw tijd om de krachten te bundelen. Zo hoopt

---

¹⁵ In de inleiding tot het *Compendium* schrijft Breivik: “Tijd is van wezenlijk belang. We hebben maar een paar decennia om voldoende weerstand te organiseren voordat onze grote steden demografisch volledig overspoeld zijn door moslims. Het zal een belangrijke bijdrage leveren aan ons succes als we zorgen voor de succesvolle verspreiding van dit compendium aan zoveel Europeanen als menselijkerwijs mogelijk is. Het kon wel eens de enige manier zijn om te voorkomen dat we een huidige en toekomstige dhimmitude (slavernij) tegemoet gaan, onder de islamitische meerderheid in onze eigen landen.” (‘Dhimmitude’ is afgeleid van ‘dhimmi’, de Arabische term voor niet-islam volkeren onder islam bewind.)

¹⁶ Zie p. 803 e.v.; 822 e.v., p. 1257 e.v.

Breivik, die 2083 als datum prikt waarop Europa het tij definitief keert (p. 1098). Het *Compendium* dat dit jaartal als titel draagt, moet Europa – onder leiding van de nieuwe Tempeliersorde – op die ultieme slag tegen de Saraceen voorbereiden.

Breivik heeft op Utøya geen moslims gedood maar Noorse jongeren, allen lid van de Arbeiderspartij die multiculturalisme en andere links gedachtengoed hoog in het vaandel draagt. De logica van zijn gefaseerde plan volgend, wilde hij eerst ‘Europa’ treffen, dit wil zeggen de toekomstige linkse avant-garde die het continent de volgende generaties zullen leiden. Niet met de bedoeling een begin te maken aan hun uitroeiing, maar om hen met een krachtig signaal te waarschuwen en terug op het rechte pad te brengen. En hij wilde de foute idee ‘Europa’ treffen, ‘fout’ omdat dat idee kosmopolitisch, en dus suïcidaal is. In naam van die idee heeft men Europa uitgeleverd aan vreemdelingen en dus nagelaten datgene te doen wat een liefde voor Europa van hen eist: haar identiteit koesteren. Door de niet-Europese Islam in haar schoot toe te laten – wat meteen wil zeggen: door toe te staan dat de *christelijke* identiteit van Europa wordt verkracht – heeft men de facto het idee (en dus de politieke realiteit) ‘Europa’ opgegeven.

Vooraf de snelheid waarmee de Islam zijn “demografische oorlogsvoering” tegen Europa opdrijft, noopt tot onmiddellijke en kordate actie (p. 807 e.v.). Let wel, Breiviks daad is naar eigen zeggen niet zo een actie. Het is enkel een performante ondersteuning voor zijn *Compendium*, dat tot actie

oproept. Zijn individuele actie is slechts een manier om de andere cellen van het PCCTS wakker te schudden. In zijn hierboven aangehaald interview, verklaart Breivik dat hij lid is van die nieuwe Tempeliersorde, die in april 2002 in Londen zou gesticht zijn als een beweging die zich een kruisvaart tegen de islamitische Jihad tot doel stelt (p. 817). Van die internationale beweging beweert hij de Noorse éénmanscel te zijn.

Voor- en achterzijde van een grafombe voor PCCTS martelaars, ontworpen door Breivik, *Compendium* p. 1098

Die nieuwe strijdersorde noemt zich naar een middeleeuws-christelijke voorganger en het lijkt erop alsof Breivik een nieuw religieus christelijk Europa voor ogen heeft. Niets is

echter minder waar. Hij keert zich uitdrukkelijk tegen een “christelijke Europese theocratie”. Voor hem gaat het om “een seculiere christelijke samenleving op basis van ons christelijk cultureel erfgoed”.¹⁷ Het christendom is een constituerend element geweest in de vorming van Europa’s identiteit. Het is Breivik om die Europese identiteit te doen, niet om het christendom.

7. Liefde / haat

Het document dat Breivik de dag zelf van zijn criminele gruwdaad op het internet plaatste, is geheel doordrongen van haat, haat tegen alles wat politiek correct, links, multicultureel, sociaalvoelend en ‘cultureel marxistisch’ is. Toch hoedt het *Compendium* er zich voor om openlijk tot haat op te roepen. Breivik speelt de bal terug. Wat Europa moet haten, is juist de haat, zo houdt hij niet op te herhalen. Want haat is wat de heersende ideologieën van dit continent domineert, een haat tegen Europa. Het PCCTS levert strijd tegen wat hij met zoveel woorden de grote “haat-ideologieën” van de laatste eeuw noemt: het communisme, de Islam, het cultureel marxisme en het nazisme (p. 818).¹⁸ Deze zijn het die op een perfide manier de Europese *common sense* met haat hebben doordrenkt. ‘Perfide’, omdat iedereen denkt dat Europa een boodschap van liefde predikt, liefde voor de andere, de vreemde, de vluchteling, de allochtoon, de kosmopoliet, en dit terwijl die liefde de dekmantel voor een vernietigende zelfhaat is. Europa is sinds de moderniteit steeds lakser geworden om zich voor zijn eigen identiteit te interesseren en heeft daarom een haat tegen zichzelf ontwikkeld. Tegen die tot alle lagen van de bevolking doorgedrongen en door de intellectuele elite als tolerantie en liefde gepredikte haat moet het PCCTS de strijd aanbinden, voorlopig nog in avant-gardepositie, maar zeer weldra in openlijke *pole position*.

De basisgrammatica waarin Breivik denkt, is er een van liefde en haat. Hij houdt van Europa en daarom haat hij de haat voor Europa. Zijn liefde haat die haat. Hij zou willen dat

---

¹⁷ “Het is daarom van essentieel belang om te begrijpen wat het verschil is tussen een "Christelijke fundamentalistische theocratie" (alles wat we niet willen) en een seculiere Europese samenleving op basis van ons Christelijk cultureel erfgoed (wat we wel willen). Dus nee, u hoeft geen persoonlijke relatie met God of Jezus te hebben om te vechten voor ons Christelijk cultureel erfgoed. Het is genoeg dat u een Christen bent, agnostisch of een Christelijke Atheïst (een Atheïst die ten minste de basis van het Europese Christelijke culturele erfgoed wil behouden (Christelijke feestdagen, Kerstmis en Pasen)). De PCCTS, Knights Templar is dus geen religieuze organisatie, maar eerder een Christelijke 'culturalistische' militaire orde.” (1361)

¹⁸ Breivik ziet in het nazisme dus geen bondgenoot of voorloper. Het had geen respect voor grenzen, luidt het ergens in zijn *Compendium* (p. 122), en het is al bij een nationaal socialisme en dus een socialisme, of in elk geval “zijn de socialistische invloeden op het nazisme een gewichtige zaak” (p. 639). Bovendien ontwaart hij een sterke gelijkenis tussen Nazisme en islam. Hij citeert Winston Churchill, één van zijn grote referenties, die in zijn dagboeken over Hitlers *Mein Kampf* schrijft: "Hier was de nieuwe Koran van geloof en oorlog: log, grootsprakig, vormeloos, maar doordrongen van diens boodschap". (p. 640).

het zo in elkaar stak: dialectisch – als een negatie die, eenmaal zelf genegeerd, in haar positieve tegendeel keert – haat die, eenmaal zelf voorwerp van haat, liefde wordt. Zo wil Breivik het.

Maar zo werkt het natuurlijk niet. En wel omdat het voorwerp van die haat en van die liefde niet is wat hij denkt dat het is: een op zich staande, vaste identiteit. Er is niet *eerst* de identiteit Europa, die *vervolgens* in zijn identiteit is gehavend want gehaat is geraakt, om tenslotte, in de haat voor die haat, zichzelf als het voorwerp van liefde terug te vinden.

Europa gaat niet vooraf aan de liefde van zijn onderdanen, Europa ontstaat in die liefde, in het engagement dat mensen ervoor aan de dag leggen. En daarin ligt tegelijk het zwakke van Europa, overgeleverd als het is aan de liefdesluimen van zijn onderdanen. Meer nog: die liefde, omdat ze de grond is waarop Europa rust, heeft de neiging zichzelf te ontkennen, dit wil zeggen te ontkennen dat Europa *geen eigen* grond heeft, dat het is wat het is omdat het is wat wij *willen* dat het is, omdat wij houden van iets wat pas in en door onze liefde ontstaat.

De liefde zelf heeft de neiging, daar waar ze grond van alles is, dit vooral te ontkennen. Daarom houdt de liefde in de grond niet van zichzelf. ‘Love is not loving’, zingt de moderne dichter.¹⁹ En uitgerekend dit haat de liefde bij zichzelf het meest. Ze haat haar grondeloosheid, ze haat het feit dat datgene waarvan ze houdt geen grond in zichzelf, maar alleen in haar heeft, wat meteen haar liefdesinzet in diskrediet brengt. En die haat moet ze haten om te zijn wat ze is: liefde.

Breiviks discours is een even kolossale als waanzinnige poging dit soort structuur die ook zijn liefde voor Europa kenmerkt met alle middelen te ontkennen. Vandaar zijn strijd tegen de haat, tegen de mogelijkheid dat de grond van zijn vertoog – en van zijn liefde voor Europa – haat zou zijn. Nee, schreeuwt hij op haast elke pagina van zijn manifest, het is juist een haat tegen de haat. Een haat waartegen? Tegen het idee dat Europa zichzelf haat, dat in het hart van Europa, in de liefde van Europa voor de eigen identiteit, haat zou schuilen, haat tegen een vreemdheid die aan die identiteit kleeft, een vreemdheid die niet van buitenaf komt, maar die met die identiteit is meegegeven.

Breiviks liefde voor Europa profileert zich als christelijke liefde, als *agapè*, niet zozeer omwille van de inhoud als wel omwille van de formele structuur ervan. Zijn liefde is een hunkering die zich bij voorbaat verankerd weet in het voorwerp van die hunkering. Hij weet zijn verlangen naar Europa gefundeerd in Europa zelf, in wat Europa is als identiteit, als met

---

¹⁹ David Bowie, in ‘Soul love’ (*The Rise and the Fall of Ziggy Stardust and the Spiders from Mars*, 1972).

zichzelf samenvallende instantie. Alsof niet het *verlangen naar* Europa de grond is voor Europa maar, omgekeerd, Europa de grond is voor dat verlangen.

Het is hier dat Breivik – en het politieke gedachtengoed waarop hij zich baseert – de moderniteit mist. Als moderniteit staat voor het idee dat we ons niet langer tot de realiteit verhouden vanuit de realiteit zelf, vanuit een band die ons ontologisch aan de werkelijkheid bindt, dan valt Breiviks manifest te interpreteren als een van de vele pogingen om die moderniteit terug te draaien en die ontologische, wezenlijke band opnieuw te herstellen. Het is Europa *zelf*, de gemeenschap *zelf*, de identiteit *zelf* die ons ertoe aanzet ons met liefde voor haar in te zetten. Dit is de oude metafysische gronding van de ‘politieke liefde’, zoals die in de oudheid en de christelijke middeleeuwen als vanzelfsprekend gold: de liefde gegrond in de volheid waarnaar ze hunkert. Een door *agapè* gedragen *eros*.

Bartolomeo Manfredi, een schilder in de lijn van Carravaggio, zette rond 1605 een tafereel neer waarin een uitzinnig woedende Mars Eros aftuigt, en Venus er niet in slaagt haar zoontje voor de slagen van haar minnaar te behoeden. De interpretatie van dit schilderij is onzeker, al was het maar omdat het tafereel geen pendant heeft in de schat aan mythologische verhalen die vanuit de oudheid tot ons is gekomen.²⁰ Maar het is niet gek te stellen dat Mars’ woede zich hier keert tegen de grilligheid van Eros, de rede- en grondeloosheid van de manier waarop hij met zijn pijlen schiet, zowel met de gouden pijlen die iemand uitzinnig van liefde maken als de stompe pijlen die iemand afkeer van haar of zijn minnaar doet krijgen. Breiviks houding lijkt erg op die van Mars. Ook hij haat dit soort liefde en de oorlog waartoe hij Europa oproept is in laatste instantie tegen haar gericht.

Bartolomeo Manfredi, *Cupido gekastijd door Mars*, ca 1610, Charles and Mary Worcester Collection, The Art Institute of Chicago.

²⁰ Voor verwijzingen naar aanverwant iconografisch materiaal, zie: Alfred Moir, ‘An Examination of Bartolomeo Manfredi’s *Cupid Chasticed*, in: *Art Institute of Chicago Museum Studies*, 11 (1985) 2: 156-167.

Wat als het soort liefde dat Breivik de oorlog verklaart, de liefde is die ten grondslag ligt aan de democratische cultuur? Als het liefde is die ons aan de democratie bindt, is het in elk geval dit soort grillige, grondeloze liefde die Mars op Manfredi's schilderij aan het kastijden is – een liefde, niet verankerd in een vooraf gegeven, vaste identiteit, noch die van het individu, noch die van het maatschappelijke 'lichaam'. De liefde die aan de basis van een op vrijheid stoelende samenleving ligt, moet je eveneens als vrij definiëren, als vrij van elke grond. Het is liefde als verlangen, onvervuld en onvervulbaar verlangen.

Een van de waarmeden van een democratie is dat ze een centrale plaats geeft aan dit soort 'open' verlangen. Parlementaire oppositie, publieke debatten, vrije pers en tal van andere democratische procedures houden niet op de burger aan te moedigen om de staat waarin de samenleving zich bevindt bij te sturen en te veranderen, zonder ook maar op een of andere manier die veranderingen inhoudelijk voor te schrijven. Dit alles veronderstelt een actief engagement van de burger. Hij wordt geacht zijn verlangen, zijn liefde, te investeren in de uitbouw van de gemeenschap. Maar *waarvan* hij precies moet houden, is niet bij voorbaat bekend en hangt ten volle af van zijn en andermans 'grillige' wensen en verlangens. Het hangt af van hun grondeloze liefde voor democratie. Dit soort liefde is de afgrondelijke grond van een democratie – een liefde die haar object, de volheid van het sociale 'lichaam', steeds weer uit haar handen ziet glippen omdat ze die actief voor zich uitschuift.

Maar, dit betekent dus geenszins dat de burgers niet van die immer 'onvullendete' gemeenschap zouden kunnen houden. Alleen kunnen ze zichzelf in naam van die liefde er niet aan offeren.

Die eros, zo staat het ergens bij Euripides, laat geen offers en zelfs geen altaar toe.